

Tanári magyarázat

Az ősi világkép szerint a világ kerek, ilyennek látszik az ég, a föld, a nap, a hold. A magyar néphit felfogása szerint egymás fölött több világ helyezkedik el. A világokat az Égig érő fa köti össze. Őseink hitvilágában felfedezhetők a természeti jelenségeknek, az elemeknek a tisztelete. Tisztelték a tüzet, lehetek vizisteneik is. (Utalás a Kalevalára.) Az esőhöz és a szélhez is fűződtek babonás hiedelmek. A táltosok bika képében harcoltak egymással a felhőkben. A földnek gyógyító hatását tulajdonítottak. Valójában őseink igen jó megfigyelők voltak. Az évszázados tapasztalatokból akadnak máig érvényesek, ma is alkalmazhatók.

- f) A tanulói gyűjtőmunkák meghallgatása: Eső lesz, ha... Erős szélre utal, ha... Hosszu, kemény lesz a tél, ha... stb. Népies szavak gyűjtése a János vitézből.
g) Ezek után lássuk, milyen magyar népszokásokat ismertek!

Téli népszokások pl.: betlehemes játék, regölés stb. (Néhány korábban már erre készülő, vállalkozó tanuló egyszerű álarccal, jelmezzel, arcjátékkal, mozgással néhány népszokást megjelenít. A többiek próbálják e jeleneteket kitalálni.) A regölésnél elénekeljük az Adjon az úristen... kezdetű dalt, melyet énekórán tanultak.

Tavaszi népszokások: húsvéti locsolás, tojásfestés, komatálküldés stb. (Felkészüléshez irodalom: Dömötör Tekla: Magyar népszokások c. könyve.)

- b) Most pedig lássuk, milyen régi magyar viseletek voltak divatosak mintegy 150 évvel ezelőtt? Tabló bemutatása, valamint Varga Marianna: Magyar népviseletek régen és ma c. könyve képanyagának megtekintése. Az öltözködési módok mellett néhány tájnyelvi szót is felidézünk.

i) A dolgos élet befejezéséként halottaikat kellő tisztelettel eltemették. A temetői sírjeleket, fejfákat, kopjafákat érdemes tanulmányozni. (Az Arany János Múzeumban tett megfigyelések felidézése.) A kopja elsősorban a harcost illette meg, de odatűzték hozzátartozóik fejfájához is. A fejfa felismerhetően emberi alak: legfőbb része a fej, illetve az ezt jelző süveg-, sisak-, kalapforma faragvány.

Szemléltetés: rajz, illetve dr. Kós Károly: Népelet és néphagyomány c. könyve.

Irodalmi kapcsolatteremtés: Jancsi Iluska sírjánál.

- j) Igen sok értékes megfigyelés, tárgyi emlék maradt ránk elődeinktől. Hogyan tudjuk ezeket megőrizni? (Falumúzeum, részt veszünk a fafaragó szakkör munkájában, meglátogatjuk a Játszóházat Kecskeméten, óvjuk, védjük parkjainkat, műemlékeinket. Hivatkozunk a Tévé „Unokáink is látni fogják” c. műsorára.)

k) Gyűjtsetek olyan foglalkozásneveket, melyek ma is őrzik a nép múltját! Ezek közül melyek vannak kihalóban és miért? Hasonlítsd össze a régi és a mai emberek munkáját, foglalkozását! Mit mutat a különbség?

III. 4. A gondolatok összegezése

Mit tehetünk annak érdekében, hogy az elért eredményeket megőrizzük és továbbfejlesszük? (A béke megvédése, a haza szeretete, legjobb képességeink szerinti munkavégzés.)

Idézet magyarázata:

„... dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
úgy érdemes.” (József Attila)

DR. JÓZSÁNÉ DR. PÁPAI ILONA
Debrecen

Olvasóvá nevelés műelemzéssel a gyengénlátó tanulók körében

1. Követelmények — teljesítmények

A cím alapján a téma perifériusnak tűnik, de megítélésem szerint bizonyos megállapításai használhatók éplátású tanulók nevelésében is.

Az olvasásképesség kialakítását a nevelés és oktatás terve társadalmi követelményként támasztja az általános iskolát végzett tanulók iránt: „Váljék igényévé tudásának rendszeres és folyamatos gyarapítása, az olvasás.” [3]

A követelmény elérése érdekében legtöbbit a magyar nyelv és irodalom tanítása során tehetünk, mivel célja, hogy „kialakítsuk a tanulóknak az anyanyelvi alpműveltségnek tartalmi és magatartásbeli elemeit.” Továbbá: „Nevelje a fiatalokat az irodalom szerető, értő, a szépirodalmi élményeket igénylő tudatos olvasókká...” [3]

Az olvasásvizsgálatok és a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy az olvasásképeség színvonala nem kielégítő. [4, 5, 7]

A gyengén látó tanulók anyanyelvi képességeinek szintjét iskolánkban 1980 óta kétévenként rendszeresen mérjük 5—8. osztályokban.

Olvasásból az átlagteljesítmények 5—6. osztályokban 60—65%, 7—8. osztályokban 65—70% körüliek. A szövegek megértését egy-egy kérdéssorozattal vizsgáljuk, feleletválasztással válaszolnak a tanulók. A kérdések egy része közvetlenül a szövegre vonatkozik, másik része a szöveg alapján további következtetésekre készítet.

Az eredményeket összehasonlítjuk az éplátású tanulók teljesítményeivel. A gyengénlátók szövegértése 15—20%-kal marad alatta az éplátásúak teljesítményének; 8. osztályra csökken a különbség, már csak 10—15%-os az eltérés. A gyengénlátók látásélessége csupán 20—33% közötti, ez nem közvetlen és nem egyetlen oka a gyengébb szövegértésnek. Tanulmányi átlagaik is gyengébbek, mivel az általános iskolák első sorban azokat a gyengén látó tanulókat irányítják hozzánk, akiknek gondot okoz a tantervi követelmények teljesítése értelmi képességeik alacsony szintje miatt is.

Végzett növendékeink szocializációja nehéz; ebben véleményem szerint szerepe van a nyelvi képességek viszonylag alacsony színvonalának is. Nemcsak az olvasási, hanem a fogalmazási és helyesírási teljesítmények sem jók.

Az olvasóvá nevelés eredményesebb végzésére van szükség, hogy a továbbtanulást, a társadalmi beilleszkedést segítsük. A nyelvi kommunikatív képességek közötti összefüggést figyelembe véve az olvasásképeség fejlesztése nemcsak olvasási gyakorlatokkal lehetséges, hanem fogalmazási feladatokkal is. A jobb olvasás pedig segíti a jobb helyesírás kialakulását.

2. A műelemzés mint az irodalmi művek megértésének eszköze

Az anyanyelvi műveltség alapozása és a személyiségfejlesztés érdekében sokat tehetünk a műalkotások elemzésekor. A műelemzés az általános iskolai irodalomtanítás legfontosabb eszköze. Egyszerre több feladatot is szolgálnia kell; egyrészt a műalkotások élményen alapuló megismertetését, másrészt az irodalom lényegi tulajdonságát, kifejezésbeli sajátosságát is szükséges megismerni. Egy-egy verset vagy prózai művet úgy kell elemeznünk, hogy azzal más versek vagy prózai művek megértését is biztosítsuk.

A gyengénlátók iskolájában a magyar irodalom tanításának célja, feladatai, tananyaga és követelményei megegyeznek az általános iskolaival. Eltérés a módszertani alapelvekben van, mely a következőképpen fogalmazódik meg: „A gyengénlátók iskolájában folyó irodalmi nevelés kiemelten fontos módszertani elve a fokozott előkészítés, a tudatosítás és a gyakorlás.” [1]

A műértés képességének alakítása során az esetenként beszűkültebb ismeret- és élményvilág tágítására is törekednünk kell. A mű megértését segíti, ha az alkotást bekapcsoljuk a tanulók ismeretrendszerébe, életébe. Érezzessük meg velük, hogy közük van a műhöz; az jelenteni fog, adni fog számukra is valamit. Minél több kapcsolatot kell teremteni az irodalom s az általa ábrázolt valóság között.

3. A feldolgozásmód tervezése, szervezése

A szépirodalmi művek jobb megértését biztosító, az olvasóvá nevelést szolgáló célszerű eljárások kutatása érdekében kísérletet végeztünk iskolánkban. Abból a feltevésből indultunk ki, hogy a szövegmegértésre nevelés eredményesebb lehet a nevelés-oktatás folyamatában a befogadás és kifejezés képességének tudatosan tervezett, rendszeresen végzett együttes fejlesztése révén, ha a tanulók önálló értelmezésének nagyobb szerepet biztosítunk.

A kísérletet a gyengénlátók iskolájának 6. osztályában az „Elődök lombjából növekszik” című témakör 9 tanítási óráján, és 8. osztályban a „Dráma és színjáték”, valamint a „Jelen idő” témakörök 9 tanítási óráján végeztük. A hatodikos kísérlet elsősorban önkontrollos, mivel nálunk csak egy 6. osztály volt. Kontrollosztályként azért a mérésekbe bevontam a budapesti gyengénlátók 6. osztályát; a tanítás-tanulás körülményei hasonlóak. Ott a szaktanár a tankönyvi kérdések és feladatok alapján dolgozta fel az anyagot.

A témakör prózai műveit előzetes nevelőotthoni egyéni olvasásra kapták a gyermekek. Feladataik:

1. Olvassák el figyelmesen az irodalmi alkotást.
2. Válaszoljanak írásban a kapott 3 kérdésre, készüljenek fel a szóbeli elmondásra.
3. Jelöljék meg a műben azokat a részeket, amelyek alapján megfogalmazták a választ, gyakorolják a kifejező felolvasást.

A kérdések a mű értelmezésére készítetnek, a feleletek egy része nem közvetlenül olvasható ki a szövegből.

A verseket nem kapták előzetes olvasásra, de a megértésről, érzelmi hatásról vagy írásban kell nyilatkozniuk, vagy idézetet választaniuk igazolásként.

Az alábbi pedagógiai-pszichológiai szempontokat vettem figyelembe tervezéskor:

1. Tanulóink olvasási tempója lassú, a 6. osztályban az átlag 178 szótag/perc; szélsőséges a teljesítmény: 45—290 szótag/perc közötti, az elemzés menetét mindez nagyon lassítja.
2. Az intellektuális képességek (kiemelten a figyelem és emlékezet) fejlesztésére több lehetőség adódik.
3. A képességek a megfelelő tevékenységek gyakorlásával alakíthatók; az önálló ismeretszerzés képessége a tanulók rendszeres, irányított önálló olvasásával fejleszthető. A művek adott szempontok szerinti gyakorlása kulcsot ad más művek megfejtéséhez is.
4. Az egyéni, a csoportos és az osztálymunka egységét valósítjuk meg; az önálló, aktivitás, motiválás alapelveket érvényesítjük.

A téma feldolgozása közben minden írásbeli teljesítményt értékelek pontozással a válaszok helyessége, a megfogalmazás pontossága alapján. Óráról órára javítom a helyesírást is, a tanulókkal is javítottam.

A kísérlet során főbb szempontok a tanórák tervezésekor:

- a nyelvi kommunikációs képességek együttes fejlesztése,
- az olvasás megszerettetése,
- a műalkotás megértésének biztosítása,
- önálló ismeretszerzésre nevelés,
- figyelem, emlékezet, értelmi képességek fejlesztése,
- látásnevelés, látásvédelem.

A tanóra alapvető mozzanatai:

- az előző órai anyag számonkérése,
- a mű befogadásának előkészítése,
- az alkotás bemutatása,
- a tanuló megnyilatkozásai,

- a műelemzés: közben a válaszok meghallgatása, részletek felolvasása,
- készség- és képességfejlesztő feladatok szóban és írásban,
- kiegészítő irodalmi anyag felolvasása.

Természetesen mind a sorrend, mind a megvalósítás mozzanatai nem jelentenek merev sablont. Bepillantásként közlök egy óravázlatot.

TAMÁSI ÁRON: SÓVIDÉKI TÁRSASJÁTÉK

Szempontok a tanóra előtti olvasáshoz:

1. Milyen jellegű történetet vártál az első szakasz elolvasása után?

2. Melyik szereplővel azonosultál?

3. Mire törekedett ebben a társasjátékban mindkét résztvevő?

Cél: Mókákirály és Lukács észjárásának megismerése a „szópárbaj” alapján.

Feladatok:

— A cím értelmezése.

— A párbeszéd szerepe a mű alapgondolatának kifejtésében.

— A szavak hangulati szerepe és a szavak nélküli kifejezőmódok megfigyeltetése, gyakorlása.

Az óra menete, irányító kérdések, feladatok

Módszerek, eszközök, eljárások

I. Számonkérés

Mutasd be Kuckó királyt!

„A” Gyűjtsetek a főhősre jellemző szavakat! Csoportosítsátok!

„B” A cím értelmezése, a király szó jelentései.

Szöbéli felelet.

Csoportmunka, szóbeli.

A mű, a történelmi ismeretek és a Magyar értelmező kéziszótár alapján.

II. Ismétlés (5. oszt.)

Tamási Áron élete

Hűséges Mártonka

Hogyan érdemelte ki a főhős a hűséges jelzőt?

III. Sóvidéki társasjáték

Van-e hasonlóság a két elbeszélés között?

1. Bemutató olvasás

Megf.: Próbáljatok más címet adni az elbeszélésnek!

2. Műelemzés, készségfejlesztés

Szómagyarázat: társasjáték, székely

Szójegyzék elolvasása a tankönyvből.

Milyen jellegű történetet vártál az első szakasz elolvasása után?

Mutassátok be a szereplőket!

A jellemzési módok tudatosítása.

Mire törekedett ebben a társasjátékban mindkét résztvevő?

Miből fakad a humora?

Hanghordozással, hangsúllyal fejezd ki a szereplők fölénykedő, bosszús hangulatát!

A párbeszéd helyesírásának tudatosítása.

Melyik szereplővel azonosultál?

Miért?

Bizonyítsátok, hogy a cselekmény színhelye az író szülőföldje!

„A” cs. Készítetek riportot valamelyik szereplővel!

„B” cs. Folytassátok másképpen a történetet!

A mű meghallgatása,

IV. Összefoglalás

Miért adta ezt a címet az író a műnek?

Mi adja a mű gondolatmenetét?

Házi feladat: A mű gondolatmenetét elmondani.

Szellemes találós kérdések gyűjtése szóban.

Fekete István Csutak című elbeszélésének elolvasása, válszadás a kérdésekre.

V. A Virágos veszedelem c. elbeszélés felolvasása

Felsorolás szóban

A vélemények meghallgatása.

El kellett olvasniuk a Magyar értelmező kéziszótárból.

Szóbeli válasz, indoklás, vita.

Részletek felolvasása.

Beszélgetés.

Szóbeli válasz, bizonyítás a részletekkel.

Párbeszéd részek olvasása szereposztással.

Vélemények meghallgatása.

Részletek felolvasása.

Csoportmunka.

Magnetofon.

Tamási Áron: Virágos veszedelem. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1977. 129. old.

4. A kísérlet eredményeinek értékelése, következtetések

A szépirodalmi szöveg megértését feleletválasztással ellenőriztük a téma kezdetén és befejezésekor. [2] 6.-ban a kísérleti osztály teljesítménye 45,8%-ról 71,6%-ra növekedett, a „kontroll”-osztályban 47,5%-ról 69,1%-ra. A 8.-ban a kísérleti osztály eredménye 60%-ról 85,5%-ra, a kontrollosztályban 60,9%-ról 81,8%-ra emelkedett.

A műelemzésben való jártasságot irányítás nélküli önálló elemzéssel vizsgáltam 6. osztályban a téma kezdetén Jókai Mór: A huszti beteglátogatók, a téma befejezésekor pedig Pjetrasz Cvirka: A kis csalogány című műveken. A kísérleti osztály teljesítménye 35%-ról 43,3%-ra, a „kontroll”-osztály eredménye 37,2%-ról 40%-ra növekedett. A 8. osztályban a műelemzési jártasságot nem mértük, mivel kevés mű feldolgozására kerülhetett sor.

A kísérleti osztályok teljesítménynövekedése az összteljesítményt figyelembe véve 4–5%-kal több, mint a kontrollosztályoké. Ennyi idő alatt ennél jelentősebb eredményre nem is számíthatunk.

Az alkalmazott módszernek számszerűen ki nem mutatható előnyei is vannak. Alkalmas a tanulók intenzívebb tanórai munkába való bekapcsolására is. Vannak „előismeretek”, így a gondolkodási műveletekben, véleménynyilvánításban jobban lehet rájuk támaszkodni. Figyelmük, emlékezetük a rendszeres gyakorlással fejlődik, ezáltal jobban elszakadhatnak elemzéskor a szövegtől, a fölösleges újrakeresgéléstől kíméljük látásukat, tudjuk váltogatni a szemet igénylő és kímélő munkaformákat.

A rendszeres írásbeli rögzítés nyomán feltárul gondolkodásmódjuk, személyiségük; jobban lehet tudni, hogy milyen területen van szükség nagyobb odafigyelésre.

Hozzájárul a helyes olvasási szokások kialakulásához, készíteti a tanulókat, hogy mélyüljenek el a szövegben; ne csak az eseményekre figyeljenek, keressék a nekik szóló üzenetet, a mű szépségét stb. A tananyaghoz kapcsolódó művek felolvasása egyrészt motiváló tényező, másrészt olvasottabbá válnak azok is, akik gyenge látásuk vagy olvasásuk miatt keveset olvasnak.

Jelentősnek tartom a módszer személyiségfejlesztő hatását is. Nemcsak előismeretet szereznek a tanulók az olvasással, hanem lehetőséget kapnak ahhoz, hogy órán sikerélményhez jussanak, mivel tanórán kívül többet foglalkozhatnak a szöveggel.

A kérdésekre adott írásbeli válaszok, az órán történő megbeszélések fegyverezik a tanulók gondolkodását; tömör, világos megformálásra készítetnek. Feltáruznak a gyermekek eredményei, hiányosságai, ez lehetőséget ad az egyéni fejlesztéshez, korrekcióhoz.

Összegzésként megállapítható, hogy rendszeres, irányított gyakorlással egy témakör feldolgozása alatt is fejleszthető a tanulók szövegértése; ezt a kísérleti osztályok 4%-kal nagyobb eredménynövekedése is igazolja. A szöveg kérdések alapján történő önálló feldolgozása és az azt követő tanórai közös elemzés a helyes tanulási mód gyakorlását is szolgálja.

A műelemzés képességének fejlesztése hosszú időszakot igényel, mérhető minőségi eredmény csak évek rendszeres, módszeres munkájának következménye lehet. Viszont a megközelítési módok, az elemzési szempontok tudatosítása, rögzítése egy-egy témakör során is mérhetően fejleszhető. Ezt a mennyiségi jellegű változást tükrözi 6.-ban a kísérleti osztály 5%-kal nagyobb arányú teljesítménye.

IRODALOM

- [1] A gyengénlátók általános iskolája nevelési és oktatási terve. Szerkesztette: Kovács Csongor, Sylvester János Nyomda, Szombathely, 1979. 45. old.
- [2] Antológia a felszabadulás utáni magyar irodalomból. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 18–20., 49–52. old.

- [3] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. Pécsi Szikra Nyomda, 1981. 22., 431. old.
- [4] Az olvasás anatómiája. Szerkesztette: Hajdú Ráfis Gábor és Kamarás István, Gondolat, Budapest, 1982. 47—73., 146—157. old.
- [5] Durkó Mátyás: Olvasásmegértés fiataloknál és felnőtteknél egy nemzetközi összehasonlító tesztvizsgálat alapján. Magyar Pszichológiai Szemle, 1983/1., 14—27. old.
- [6] Dr. Fábián Zoltán: A beszéd és olvasás együttes fejlesztéséről. Pedagógus Továbbképző Int. Szolnok, 1977. 32—45. old.
- [7] Kádárné Fülöp Judit: Az olvasás mint kommunikációs képesség. Pedagógiai Szemle, 1983. február, 37., 48. old.
- [8] Miklósné Boda Edit: Anyanyelvi nevelés az irodalomórán. Az új tantervek bevezetésének küszöbén. OPI, 1980. 44—57. old.
- [9] Takács Etel: Az olvasás tudománya és művészete. Az új tantervek bevezetésének küszöbén. OPI, 1980. 39—44. old.

DR. MAGASSY LÁSZLÓ
Szombathely

A látható vers

I.

„Általános értelemben ritmusnak nevezzük valamilyen jelenség időben vagy térben való rendszeres ismétlődését, szabályszerű visszatérését” (Kovács—Szerdahelyi 155.). Az 5. osztályos irodalmi tankönyv is az időbeli és térbeli „rendezett ismétlődés”-t említi, és szemlélteti is borotvatokok motívumaival, népdal és Zelk-vers ritmusával. Aztán ez a térbeli ritmus elfelejtődik, mint ahogy a verstanok is szinte kizárólag az akusztikailag (hosszú-rövid vagy hangsúlyos-hangszúlytalan szótagok, sorok szótagszáma stb.) vagy tartalmilag-stilisztikailag (gondolatritmus, refrén stb.) foglalkoznak a verssel mint szépirodalmi formával. Helyes is ez addig, amíg csak halljuk, netalántán nem papírról megtanult verset mondunk; de ma már az írni-olvasni tudó gyermek is elsősorban és csaknem valamennyi verssel *írásban* (is) találkozik, *előbb látja a vers írásképét*, minthogy hallaná a költeményt, sőt túlnyomó többségét sohasem is hallja, hiszen magunknak nagyon ritkán szoktunk hangosan verset olvasni. Tehát ahogy Szerdahelyi István Zolnai Béla dolgozatát méltatva írja: „a költészetben az sem mindegy, milyen írásjegyekkel, helyesírással, tördelessel bocsátanak közre egy szöveget: mind e tényezők a tartalom kifejezés szolgálatába állítva intenzitásnövelő, jelentéstöbbletet nyújtó formaszervezetekké alakíthatók” (Szerdahelyi 118.). Az íráskép más szerepét fogalmazza meg Szépe György: „Ha nem a költő adja elő (s ha az előadó nem a költőtől hallotta, tanulta), akkor általában közbeiktatódik a költői alkotás *vizuális formája* mint *másodlagos* formája az üzenetnek . . .”

„A felolvasott-megtanult és elmondott — újra felolvasott költemény már tulajdonképpen harmadlagos kommunikáció. Új közbeiktató tényező az előadó, aki szintén közöl a költeménnyel és a költeményre . . .”

„Tehát a vers materiális létezési formája:

elsődlegesen :hallható (akusztikai)

másodlagosan: látható (vizuális)

harmadlagosan: hallható (akusztikai)